

Asia: VN/16052/2021

Kulttuurin tulevaisuustyöryhmän raportti

Lausunnonantajan lausunto

Miten työryhmän raportti onnistuu sanoittamaan ja viestimään kulttuurialan tilannetta ja kehittämishaasteita alan jälleerakennuksen ja vahvistamisen tarve huomioiden?

Raportissa kuvataan hyvin merkitystä, joka kulttuurilla on koko Suomen hyvinvoinnille, taloudelle ja viennille. On kuitenkin huomionarvoista, että koronapandemian jälkimainingeissa kulttuurialan tilanne on edelleen hyvin epävarma. Kulttuuri kohtasi valtavia tappioita koronapandemian aikana ja näiden vahinkojen hoito on edelleen pahasti kesken. Raportti asettaa oikeutetusti tavoitetilaa pidemmälle tulevaisuuteen mutta myös lyhyen ajan kriisielvytys tulisi huomioida.

Tilastokeskuksen kulttuurisatelliitti kertoo koronan vaikutuksesta kulttuurialaan lähes kaikilla mittareilla – arvonlisäyksessä, kulutuksessa ja työllisyydessä. Kulttuurin osuus sekä talouden arvonlisäyksestä että työllisyydestä oli laskenut 2,9 prosenttiin ja osuus kulutusmenoista 3,8 prosenttiin. Koronan tuomista vaikeuksista huolimatta kulttuurin roolia kansantaloudesta voidaan Tilastokeskuksen raportin mukaan pitää edelleen varsin merkittävänä.

Koronan aikainen työllisyyskehitys näkyy myös Tilastokeskuksen työvoimatutkimuksessa, jonka mukaan kulttuurialat työllistivät vuonna 2021 vielä heikommin kuin vuonna 2020. Tilasto kertoo myös sen, että kulttuurialoilla yrittäjäyys, osa-aikatyö sekä useat yhtäaikaiset työpaikat ovat tavallisempia kuin muissa ammateissa. Yrittäjänä toimi kulttuurialan työllisistä noin 28 prosenttia, osa-aikatyössä 23 prosenttia ja useissa samanaikaisissa töissä 11 prosenttia.

Koronapandemian vaikutukset näkyvät vahvasti erityisesti musiikkialalla. Music Finlandin vuosittainen tutkimusraportti ”Suomen musiikkialan talous ja vienti” kertoo, että erityisesti elävän musiikin yksityissektorin arvo jäi kolmanneksen pandemiaa edeltäneestä ajasta. Arvio koronakriisin aiheuttamista liikevaihdon menetyksistä elävän musiikin tapahtuma-alalla vuonna 2021 oli noin 360 miljoonaa euroa eli noin 80 % koko vuoden liikevaihdosta.

Myös musiikin tekijänoikeuskorvauksissa koronapandemian vaikutukset tulevat pitkien viiveiden vuoksi näkymään vielä arviolta vuoden 2023 loppuun asti, mikäli uusia vahinkoja ei enää synny. Kuvaavaa on, että esimerkiksi syyskuussa 2022 tilitetyt Teoston tekijänoikeuskorvaukset musiikkikonserteista olivat edelleen vain murto-osa (alle 10 %) ns. normaalista konserttialueen korvauksista.

Koronaviruspandemia on myös vahvistanut taiteilijoiden kokemusta epävarmuudesta ja arvostuksen puutteesta, ja lisännyt näin kokevien määrää. Vuoden 2021 Taiteen ja kulttuurin barometrissa (Cupore) suurimmat huolenaiheet liittyvät toimeentuloon. Huolta tulevaisuudesta kokevat erityisesti nuoret taiteilijat. Musiikkialalla työskentelevistä jopa 35 % oli vaihtanut tai harkinnut alan vaihtoa ja ala kärsii paikoin työvoimapulasta. Alan houkuttelevuuden elvyttäminen ja osaavan, koulutetun työvoiman houkuttelu alalle vaatii lähivuosina erityistoimenpiteitä. Jos nuoret osaajat eivät enää koe alaa houkuttelevana mahdollisuutena, aiheuttaa se merkittävää vahinkoa koko musiikkiteollisuuden uudistumiselle ja kilpailukyvyille.

Esittävän taiteen kulutus ei myöskään ole kaikilta osin palautunut koronapandemiaa edeltävälle tasolle. Vuoden 2022 Musiikin kuuntelu Suomessa -tutkimuksessa (Teosto & Ifpi) käy ilmi, että vaikka elävän musiikin tapahtumat elpyivät merkittävästi kesällä 2022, edelleen noin viidennes väestöstä on pidättäytynyt kokonaan käymästä konserteista koronan vuoksi. Yli 65-vuotiaista jopa 40 % ei edelleenkään käy konserteissa koronan vuoksi.

Samaan aikaan, kun koronapandemiasta toipumisessa ollaan vielä puolitiessä, heikentyvä taloustilanne aiheuttaa uutta epävarmuutta kulttuurin kulutukseen. Inflaation kiihtyessä ja elinkustannusten noustessa ihmisten valmius kuluttaa kulttuuriin ja luoviin sisältöihin heikkenee. Kehitys tulee näkymään mm. kaupallisen median liikevaihdon laskuna, jolla on suora vaikutus musiikin käytöstä kerättävien tekijänoikeuskorvausten tasoon. Kuluttajakäyttäytyminen on alalla muutenkin muuttunut: lippuja kulttuuritilaisuuksiin ostetaan nykyisin niin viime tingassa, että järjestämiseen tarvittavaa rahaa ei välttämättä kerry ajoissa. Tällöin järjestäjien ja kulttuurilaitosten riskinkantokyky on koetuksella.

Edellämainitut esimerkit pyrkivät konkreettisesti todentamaan, kuinka akuutteja kulttuurialan haasteet edelleen ovat ja kuinka kiireellisesti raportin monia hyviä ehdotuksia tulisi toimeenpanna.

Mitkä raportin toimenpide-esityksistä ovat mielestänne kaikkein tärkeimmät ja kiireellisimmät toteuttaa (max 5)?

Aivan keskeistä on, että eduskunnan käsiteltävänä oleva, tekijänoikeusdirektiiviin perustuva tekijänoikeuslain muutos toimeenpannaan ripeästi ja direktiivin sanamuotojen ja hengen mukaisesti.

1) Taiteen ja kulttuurin rahoitus nostetaan valtion talousarvion luvussa 29.80. yhteen prosenttiin kaikista talousarvion menoista vuoteen 2027 mennessä

- 2) Valtion ja neljän säätiön yhdessä pääomittamaa luovien alojen rahastoa vahvistetaan edelleen ja laajennetaan rahaston käyttötarkoitus myös muita kuin esittäviä taiteita koskevaksi.
- 3) Kehitetään alan rahoitusinstrumentteja ja tukijärjestelmiä, jotka vahvistavat sellaisten kulttuurin alojen toimintaedellytyksiä, joilta puuttuvat valtionosuusjärjestelmän kaltaiset rakenteet.
- 4) Kehitetään alan rahoitusinstrumentteja ja tukijärjestelmiä, jotka mahdollistavat taide- ja kulttuurialojen tukemisen osana elinkeinopoliittisia palveluita ja tukia, esimerkiksi Creative Business Finlandin kautta
- 5) Palkkatyön, yrittäjyyden ja muiden tulomuotojen yhteensovittamista helpotetaan. Sivu- ja päätoimisen yrittäjyyden käsitteet selkeytetään. Freelancertyön erityispiirteitten tunnistamista ja osaamista vahvistetaan työvoimahallinnon ohjeistuksissa, tulkinnoissa ja ratkaisukäytännöissä, ja tämä tarve huomioidaan myös toteutettaessa TE-palvelujen siirto kuntiin

Miten voidaan mielestänne vaikuttaa siihen, että työryhmän viestit tulevat huomioiduiksi ja esitykset toteutetuiksi mahdollisimman hyvin seuraavalla hallituskaudella?

Tulevalla hallituskaudella on tärkeää nostaa kulttuurin edistäminen vahvasti esiin hallitusohjelmassa ja toteuttaa pitkäjänteistä kulttuuripolitiikkaa työryhmän ehdotusten pohjalta. Tämä pitää sisällään myös rahoitusratkaisujen pitkäjänteisyyden ja ennustettavuuden.

Tämä onnistuu vain, jos kulttuuri ei ole vain opetus- ja kulttuuriministeriön vaan koko hallituksen agendalla. Kulttuurialan elpymisen ja kasvun kannalta on tärkeää ratkaista luovien alojen edistämiseen liittyvät hallinnonalarajat ylittävät haasteet, joiden väliin putoaminen on ollut ongelma vuosikymmeniä. Keinoina tähän voivat olla raportissa ehdotetut kulttuuri- ja luovia aloja käsittelevä ministeriryhmä sekä uusi kulttuurialan yhteistyöelin.

Kulttuuripoliittinen selonteko on tärkeä viestien ja konkreettisten toimenpiteiden työstämisen kannalta. Selonteossa keskeistä on alan tarkastelu kokonaisuutena, joka on läpi koronapandemian ollut vajaavaista. Osana kulttuuripoliittista selontekoa tarvitaan konkreettisia hankkeita ja pilotointeja, jotka tulisi kohdentaa koronapandemiasta erityisesti kärsineisiin mutta vahvan kasvupotentiaalin omaaviin aloihin.

Lukukohtaiset kommentit

Luku 1: Annamme kulttuurillemme sille kuuluvan arvostuksen. Mahdolliset huomionne lukuun ja sen toimenpide-esityksiin.

Kulttuurialan arvostuksen nostaminen tarkoittaa myös sen kansantaloudellisen merkityksen tunnustamista. Tätä näkökulmaa tulisi myös valtiovallan taholta edistää entistä voimallisemmin: Taloustutkimuksen mukaan kulttuurialojen tuotos on kasvanut viime vuosikymmenen aikanaanoin 1,5 miljardia euroa ja työllistää välillisine vaikutuksineen 123 000 henkilöä. Jotta luovan alan

kasvupotentiaali tunnustetaan, on kulttuurin kehitystä ja kasvua seurattava muiden elinkeinoelämän toimialojen kanssa yhteneväisillä mittareilla.

Alan merkittävyys huomioiden onkin ensiarvoisen tärkeää, että hallinnonalojen välistä yhteistyötä lisätään. Raportissa esitetty kulttuuripoliittinen selonteko on hyvä keino nostaa toimiala parlamentaariseen käsittelyyn. Selonteon laatimisen ei tule tapahtua pienellä ryhmällä vaan siihen olisi osallistettava laajasti eri kulttuurin toimijoita. Lopputuloksen tulisi sisältää konkreettisia kehityshankkeita ja pilotointeja, joilla alan asemaa selkeästi parannetaan ja otetaan koko toimialan potentiaali täysimääräisesti käyttöön. Myös kulttuuri- ja luovia aloja käsittelevän ministeriryhmän perustamisen on hyvä keino sitouttaa koko valtioneuvosto tulevaisuudenkuvaan, jossa luova ala voi olla koko Suomen menestystekijä.

Myös raportissa esiin nostettu ehdotus koronapandemian kokemusten läpikäymiseksi on tärkeä. Läpikäyntiäkin tärkeämpää on varmistaa, että tehtyjä virheitä ei toisteta vaan ryhdytään ennakoivasti toimiin, jolla ilmenneet hallinnolliset haasteet voidaan tulevaisuudessa välttää. On purettava esteet sille, että kriisitukea voitaisiin tulevaisuudessa jakaa monipuolisesti ja tarveperusteisesti esimerkiksi eri kulttuurialojen omien järjestöjen ja säätiöiden kautta. On luotava mekanismit, joilla alan ääntä kuunnellaan rajoitustoimia suunniteltaessa ja rajoitusten yhteydessä suunnitellaan myös tehokas kompensatiomenettely niille, joiden ammatin harjoittaminen estetään. On rakennettava kattavat rekisterit tai muut tavat tunnistaa avun tarvitsijat kulttuurin vapaalla kentällä ja freelancereiden keskuudessa.

Luku 2: Kasvatamme hyvinvointiamme investoimalla kulttuuriin. Mahdolliset huomionne lukuun ja sen toimenpide-esityksiin.

Kappaleessa on oikeansuuntaisia havaintoja kulttuurin myönteisistä vaikutuksista talouteen. Tästä olisi ollut raporttiin liitettävissä myös runsaasti taloudellisia lukuja: sekä kulttuurin tuotoksen että arvonlisäyksen osuus BKT:stä oli 2,9 %, mikä on huomattavasti enemmän kuin vaikkapa paperiteollisuuden tai elintarviketeollisuuden osuus. Kulttuurialojen tuotos on myös kasvanut viime vuosikymmenen aikana noin 1,5 miljardia euroa ja se luetaan selkeästi tulevaisuuden potentiaaliin kasvualoihin.

On selvää, että kulttuurin rahoitus pohjaa tulee vahvistaa ja rahoitusta lisätä. Raportissa on nostettu oikealla tavalla esiin, että kulttuurin osuus tulee nostaa 1 prosenttiin valtion talousarvion menoista. Tässä yhteydessä jätetään kuitenkin huomiotta Suomen asema eurooppalaisiin verrokkimaihin nähden: Suomessa kulttuurin osuus valtion budjetista on Suomessa viiden heikoimman EU-maan joukossa. Esimerkiksi pienessä naapurimaassamme Virossa kulttuurin osuus on 2 % valtion budjetista. Suomen olisi tähdättävä vähintään samaan. Tavoitteena tulee olla nostaa alan osuus BKT:stä eurooppalaisen keskiarvon (4,4 %) tasolle. Tämä tarkoittaisi kulttuurin tuottaman arvonlisän kasvattamista vähintään kahdella miljardilla eurolla ja olisi merkittävä hyvinvointiloikka koko kansantaloudelle.

Ei kuitenkaan ole yhdentekevää, mille lisärahoitus kohdennetaan. Lisäresursoinnissa on huomioitava erityisesti kulttuurin vapaa kenttä. Alan elpymisen vauhdittamiseksi ja monimuotoisuuden varmistamiseksi resursseja on kanavoitava suoraan ruohonjuuritasolle muun muassa alan omien säätiöiden kautta.

Budjettirahoituksen lisäksi on tärkeää myös monipuolistaa rahoituspohjaa. Siksi raportin esitykset luovien alojen rahaston vahvistamisesta ja käyttötarkoituksen laajentamisesta sekä yksityisten lahjoitusten verovähennysoikeuden laajentaminen taiteeseen ovat merkittäviä luovan alan rahoituksen vahvistamiseksi.

Rahoituspohjan vahvistamisesta ei kuitenkaan ole pitkäjänteistä hyötyä, ellei samalla huolehdita rahoituksen jatkuvuudesta ja ennustettavuudesta. Mikään toimiala ei voi kasvaa ja uudistua, jos sen täytyy joka vuosi taistella perusrahoituksestaan. Tämä tarkoittaa myös olemassa olevia rahoituskanavia, kuten esimerkiksi yksityisen kopioinnin hyvitystä, jonka taso tulisi vakiinnuttaa vähintään nykyiselle 11 miljoonan euron tasolle.

Luku 3: Tuemme tekijöitä ja vahvistamme samalla talouttamme. Mahdolliset huomionne lukuun ja sen toimenpide-esityksiin.

On tärkeää, että raportissa nostetaan esille digitalisoitumisen vaikutus kulttuurisisältöjen tekijöihin. Heille digitalisaatio ei ole pelkästään myönteinen asia vaan tarkoittaa liian usein sitä, että uusissa jakelukanavissa jaettavan sisällön tekijät eivät saa riittävästi korvauksia sisältöjensä käytöstä. Vaikka sisällöt jaetaan ketterästi digitaalisilla alustoilla, kyse on omaisuudesta, jota ei voi käyttää ilman asianmukaisia lupia ja korvauksia. Siksi tekijöiden omaisuudensuojasta on huolehdittava lainsäädännön keinoin mahdollisimman hyvin.

Ensivaiheessa keskeisintä on raportissakin esiin nostettu tekijänoikeusdirektiivin (DSM) toimeenpano. Se tulisi toteuttaa Suomessa ripeästi ja direktiivin sanamuotoja ja henkeä noudattaen. Kannatamme myös AVMS-direktiivin ja siihen liittyvän rahoitusveloitteen implementoimista osaksi kansallista lainsäädäntöämme. Koska luovat sisällöt eivät noudata kansallisvaltioiden rajoja, kaikessa luoviin sisältöihin liittyvässä sääntelyssä on pyrittävä yhdenmukaisuuteen EU:ssa ja erityisesti Pohjoismaissa.

Kulttuurialan työllisyyden ja kasvun edistämiseksi alan rahoitusinstrumenttien ja tukijärjestelmien kehittäminen on tervetullutta. Esitetyistä toimenpiteistä on erityisen tärkeää edistää sellaisten kulttuurikentän toimijoiden edellytysten vahvistaminen, joilta puuttuvat valtionosuusjärjestelmän kaltaiset rakenteet. Esimerkiksi musiikin vapaalla kentällä on paljon toimijoita, joilta puuttuvat valtion rahoitusta ohjaavat tukirakenteet kokonaan.

Rahoitusjärjestelmistä puhuttaessa on huomioitava koronatilanteen aiheuttama syvä kuoppa tietyille kulttuurin aloille ja sen paikkaaminen. Kulttuurialan kasvun vauhdittamiseksi olisikin toteutettava kasvuohjelma, johon sisältyisi elvyttäviä toimia, konkreettisia pilotoitteja ja uudenlaisia rahoitusmalleja. Luovien alojen kasvusopimus tulee laajentaa myös musiikkialalle sekä muille kasvupotentiaalia omaaville aloille. Alan rahoitusinstrumentteja ja tukijärjestelmiä tulee kehittää siten, että ne vastaavat nykyistä paremmin luovien alojen yritystoiminnan erityispiirteitä ja luovat suotuisat edellytykset sisällöntuotannolle.

Luku 4: Teemme tarvittavat rakenteelliset uudistukset freelancereiden työskentelyolosuhteiden parantamiseksi.

Mahdolliset huomionne lukuun ja sen toimenpide-esityksiin.

Raportissa esitetty havainto freelancereiden ongelmista on oikea. Kuten raportissa todetaan, koronakriisi koetteli kulttuurialalla ankarimmin nimenomaan heitä. Yhteiskunnan muutoksen myötä vakinaisten työsuhteiden puuttuminen koskettaa tulevaisuudessa yhä useampaa alaa ja sen tekijöitä, joten ongelma on akuutti. Raportissa on oikealla tavalla otettu lähtökohdaksi, että taiteellinen ja luova työ tunnustetaan työksi ja elinkeinoksi ja sitä kohdellaan eri järjestelmissä ja menettelyissä sen mukaisesti.

Raportin esitys siitä, että palkkatyön, yrittäjyyden ja muiden tulomuotojen yhteensovittamista helpotettava on erittäin tärkeä. Sosiaaliturvan on entistä paremmin huomioitava erilaisten toimeentulon muotojen yhdistäminen ja siirtymiset toimeentulon muotojen välillä. Erityisen tärkeää olisi näiden huomioiminen käynnissä olevan sosiaaliturvauudistuksen valmistelussa. Tämän lisäksi myös yrittäjän eläkelain (YEL) uudistuksessa olisi huomioitava kulttuurialan tekijöiden monimuotoisuus ja kuunneltava alan toimijoita.

Yrittäjänä, palkansaajana ja apurahalla työskentelevät taiteilijat vakuutetaan tällä hetkellä useamman eläkelain mukaan, minkä vuoksi sosiaali- ja eläketurva jää pirstaleiseksi. Tulee luoda mahdollisuuksia yhdistää vakuutuksia raportissa esitetyn yhdistelmävakuutuksen keinoin ja vakuuttaa kaikki taiteellinen työ yhden järjestelmän piirissä.

Myös taiteilijoiden työttömyysturva kaipaa selkeyttä ja yhdenmukaisuutta. Kannatamme raportin ehdotusta siitä, että freelancertyön erityispiirteitten tunnistamista ja osaamista työvoimahallinnossa vahvistetaan. Freelancertyön lisäksi tämän tulisi koskea kaikkia luovan alan tekijöitä, muun muassa alan yrittäjiä. Kulttuurin tekijän jouduttua työttömäksi työvoimapolitiittisten edellytysten arvioinnin on tapahduttava yhdenmukaisesti ja ennakoitavasti.

Luovan alan tekijät ovat pitkään olleet väliinputoajia sosiaaliturvajärjestelmässä. Siksi hallituksen 11.2.2022 tekemä päätös, jonka mukaan luovutaan tekijänoikeuskorvauksien sovittelusta

työttömyysturvassa, on erittäin merkittävä. On tärkeää huolehtia raportin ehdotuksen mukaisesti siitä, että päätös toteutetaan tarkoitetulla tavalla.

Luku 5: Tarjoamme kaikille suomalaisille tasavertaiset mahdollisuudet nauttia kulttuurista. Mahdolliset huomionne lukuun ja sen toimenpide-esityksiin.

Raportissa esitetään ansiokkaita havaintoja kulttuurihyvinvoinnin edistämisestä, koulujen ja varhaiskasvatuksen merkityksestä sekä kuntien ja hyvinvointialueiden toiminnasta kulttuurin edistämiseksi. Vähälle huomiolle jäävät kulttuurin merkittävät alueelliset kerrannaisvaikutukset alueen talouteen ja hyvinvointiin. Cuporen selvitysten mukaan esimerkiksi Etelä-Pohjanmaalla musiikkifestivaalien suora työllisyysvaikutus on jopa 620 htv ja festivaalikävijät yksin kuluttivat alueella 52 miljoonaa euroa. Kulttuuri on siis myös kunnille investointi, joka tulee moninkertaisena takaisin.

Raportin ehdotuksista osa jää varsin yleistasoiseksi ja jää tarkentamatta, mitä esimerkiksi ”saatavuuden turvaaminen”, ”rahoituksen osoittaminen” ja ”rahoitusratkaisujen vahvistaminen” käytännössä tarkoittaisivat. Tulevassa valmistelussa näitä sinällään oikeansuuntaisia esityksiä ja ehdotuksia tulisikin tarkentaa ja konkretisoida.

Niin koulujen kuin kunnallisen kirjastotoiminnan resursseista huolehtiminen on avainasemassa siinä, kuinka hyvin kunnat voivat huolehtia raportissa esitettyjen ehdotusten toteutumisesta. On tärkeää, että kirjastoilla, kouluilla ja varhaiskasvatuksen järjestäjillä on tulevaisuudessa riittävät määrärahat esimerkiksi kulttuuristen sisältöjen ja käyttöilupien hankintaan.

Myös raportissa esitettyä e-aineistojen lainauskorvausta tulisi edistää valtion taholta ripeästi. E-lainausta ei tulisi kuitenkaan käsitellä vain kirjallisuutta koskevana uudistuksena vaan kaikkia e-aineistoja ja niiden sisältöjen tekijöitä tulisi kohdella tasavertaisesti. Ei ole perusteltua jättää joitakin e-sisältöjen tekijöitä korvausoikeuden ulkopuolelle.

Jotta kulttuuri saa sille kuuluvan aseman ja alan arvostusta pyritään korottamaan, on sitä seurattava kuten muitakin kansantalouden toimialoja. Siksi kannatamme lämpimästi raportissa esitettyä ehdotusta kulttuurialan tilasto- ja tietoperustan vahvistamisesta sekä alan vaikuttavuuden tutkimuksen lisäämisestä. Tutkimusta ja tilastointia olisi tehtävä nykyistä huomattavasti tarkemmalla tasolla kulttuurialoittain, jotta voidaan löytää jatkossakin kaikkein vaikuttavimmat keinot alan edistämiseen.

Aura Vappu
Säveltäjäin Tekijänoikeustoimisto Teosto ry